

ст. 37 КК РУз, яка передбачає, що «не є злочином дія, вчинена в стані необхідної оборони, тобто при захисті особи або прав особи, яка обороняється, або іншої, інтересів суспільства або держави від протиправного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони». Закон виходить з того, що право на необхідну оборону мають рівною мірою всі особи, незалежно від їх професійної підготовки та службового становища. У зв'язку з цим слід погодитися з авторами, які розглядають необхідну оборону в окремих випадках як правовий обов'язок деяких осіб. Закон не може вимагати від громадян, щоб вони були зобов'язані захищати себе та інших від протиправних посягань (на співробітників органів внутрішніх справ лежить обов'язок по припиненню протиправних дій і затриманню правопорушників, але на нього не покладається юридичний обов'язок оборони від нападу). Якщо право на необхідну оборону є суб'єктивним правом громадянина, отже, йому й вирішувати - скористатися ним, ухилитися або вдатися до допомоги інших.

Крім випадків необхідної оборони, у практиці боротьби зі злочинністю виникає й інше явище, яке прийнято називати «операції по затриманню злочинців», «операції зі звільнення заручників», «операції з ліквідації бандгрупи» і т.д. Усе це службові поняття, які не вписуються в зміст ст. 39 КК РУз (заподіяння шкоди при затриманні особи, яка вчинила суспільно небезпечно діяння).

Тому виправданим, на нашу думку, є введення в кримінальний кодекс поняття «операції по затриманню злочинців» і статті, яка передбачає, що не є злочином заподіяння шкоди при вимушеному проведенні затримання озброєних злочинців.

На нашу думку, у Законі Республіки Узбекистан «Про оперативну-розшукову діяльність» повинна бути введена спеціальна стаття «Обставини, що виключають злочинність діяння при проведенні оперативно-розшукової діяльності», де всі обставини повинні бути чітко визначені.

Література

1. Каримов И.А. Концепция дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества в стране // Дальнейшее углубление демократических реформ и формирование гражданского

общества - основной критерий развития нашей страны / И.А. Каримов. - Т.: «Узбекистан», 2011. - Т. 19. - С. 62.

2. Комментарий к Федеральному закону «Об оперативно-розыскной деятельности» / С постатейным приложением нормативных актов и документов. - М.: Издатель Шумилова И.И., 2000. - С. 153.

3. Рустамбаев М.Х. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Узбекистан. Общая часть. - Т.: Укитувчи, 2004. - С. 313-379; Пулатов Ю.С., Кадиоров К.К. Основной риск правовых решений // Государство и право. - Ташкент, 2004. - № 2. - С. 35-36.

4. Кадиоров К.К. Основные направления применения методики при выборе тактических решений, связанных с профессиональным риском // Информационный бюллетень Министерства Республики Узбекистан, 2004. - Ташкент. - № 10. - С. 47-52; Кадыров К.К. Использование зарубежного опыта правового регулирования профессионального риска в работе с агентурным аппаратом милиции // Совершенствование оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел в борьбе с преступностью: Сб. науч. трудов. - Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, 2004. - С. 122-126.

5. Некоторые вопросы криминальных угроз и состояние защищенности сотрудников органов внутренних // Информационный бюллетень Министерства Республики Узбекистан. - Ташкент, 2002. - № 8. - С. 66-74.

6. Кадыров К.К. Вопросы систематизации ситуаций, связанных с профессиональным риском в агентурной работе // Совершенствование деятельности оперативных аппаратов органов внутренних дел в борьбе с преступностью: Сб. науч. трудов. - Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, 2005. - С. 25-31.

Пулатов Ю.,

*доктор юридических наук, профессор,
профессор Ташкентского высшего
военно-технического училища МВС
Республики Узбекистан,*

Национального университета Узбекистану

Салимов Ш.,

*викладач-методист Ташкентського вищого
військово-технічного училища МВС
Республіки Узбекистан*

Надійшла до редакції: 14.04.2015

УДК 343.92(477.7)

ПРИКОРДОННИЙ РЕГІОН ПІВДНЯ УКРАЇНИ ЯК КРИМІНОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Чекмарьова І. М.

У статті досліджено поняття «регіон», «прикордонний регіон» та «Південь України». Проаналізовано сучасні підходи законодавця та фахівців різних наукових галузей до розуміння термінів «регіон», «кордон», «регіони Півдня України». Здійснено термінологічне впорядкування досліджуваних термінів. Запропоновано авторське визначення категорії «прикордонний регіон Півдня України».

Ключові слова: регіон, кордон, злочинність, прикордонний регіон, Південь України.

В статті досліджено поняття «регіон» и «приграничный регион» и «Южный регион Украины».

Проанализированы современные подходы законодателя и специалистов разных научных отраслей в толковании терминов «регион», «граница», «регионы Юга Украины». Осуществлено терминологическое упорядочивание исследуемых терминов. Предложено авторское определение категории «приграничный регион Юга Украины».

Ключевые слова: регион, граница, преступность, приграничный регион, Юг Украины.

The article examines the concepts of such categories as «region», «cross-border region» and «southern region of Ukraine». There have been analyzed modern approaches by a law-maker and by experts in various fields of study

© І.М. Чекмарьова, 2015

towards interpretation of the following terms: «region», «border», «regions of the south of Ukraine». Terminological ordering of the terms in question has been done, and author's definition for the category of «cross-border region of Ukraine» has been suggested.

Keywords: region, border, criminal activities, cross-border region, south of Ukraine.

Протягом останніх років серед вітчизняних учених усе більшої актуальності набувають дослідження проблеми запобігання злочинності в регіонах України. Необхідність таких досліджень, за висловленням фахівців [1, 11], обумовлюється не лише зростанням злочинності в регіонах країни, а й появою її нових форм і видів; збільшенням рівня суспільної небезпечності традиційних видів злочинності; розширенням застосування зброї; поширенням використання під час учинення злочинів високих технологій, найсучасніших досягнень науки і техніки; виникненням такого явища, як регіональна спеціалізація злочинності; експортуванням певних видів злочинності з одних регіонів до інших тощо.

Одним із важливих завдань у науці є точне термінологічне визначення категорій понятійного апарату, що покладені в основу об'єкта та предмета дослідження. У сучасній кримінологічній науці такими вченими, як А.М. Бабенко [3], І.Г. Богатирьов і М.О. Кисильов [6], Р.С. Веприцький [7] робилися неодноразові спроби визначити зміст терміна «регіон». А.М. Притулою [13], Ю.Б. Курилюком [11] та А.М. Бабенком [2] закладені основи для усвідомлення сутності категорії «прикордонний регіон». О.М. Бандуркою та Л.М. Давиденко досліджували питання кількості й переліку «південних регіонів України» [4, 28-31]. Не викликає сумніву, що фактор близькості до кордонів і зон потенційного геополітичного інтересу до території України з боку країн, що проводять агресивну, загарбницьку територіальну політику щодо інших країн, містить у собі потенційну небезпеку з точки зору загострення криміногенної ситуації в окремих, зокрема прикордонних, регіонах нашої країни. Отже, злочинність у прикордонних регіонах Півдня України набуває якостей самостійного феномену, що потребує специфічної, відмінної від інших - більш благополучних регіонів держави запобіжної реакції з боку суспільства на нові виклики злочинності: розповсюдження зброї, наркотиків, терористичної загрози, контрабанди, економічної злочинності, що підривають соціальну стабільність у регіонах і, як наслідок, порушують дисбаланс суспільних відносин у державі. Між тим, у кримінології та в законодавчих актах до теперішнього часу не відбулося комплексного усвідомлення поняття «прикордонний регіон Півдня України» як самостійної кримінологічної категорії. Саме вирішення цього питання й ставиться як головна мета нашого дослідження.

Для досягнення поставленої мети нам потрібно вирішити цілий ряд наукових завдань, а саме: 1) з'ясувати кримінологічний зміст категорії «регіон»; 2) окреслити межі дослідження відповідно до географічного розташування територій досліджуваних регіонів у просторі; 3) визначити перелік регіонів, які підпадають під ознаки прилеглості територій регіонів до державного кордону.

Що стосується першого завдання нашого дослідження, то в науковій і довідковій літературі під «регіоном» (від лат. regio (regionis) - область, країна) - розуміється область, район; частина країни, що відрізняється від інших областей сукупністю природних та (або) історично

сформованих, відносно стійких економіко-географічних та інших особливостей, нерідко поєднаних із особливостями національного складу населення [14, 422].

У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» регіон визначається як другий рівень після держави, тобто: області, АР Крим та міста Київ та Севастополь [17]. Виходячи зі змісту ст. 132 та ст. 133 Конституції України, статусом самостійного регіону наділені: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ і Севастополь [16].

В історичній регіоналістиці «регіон» - це історично сформований ареал, більш-менш однорідний за економіко-географічними умовами, суспільно-політичними вподобаннями населення, національно-культурною аурою [8, 8]. У контексті нашого дослідження найбільш зручним виявилось розумінням категорії «регіон», запропоноване А.М. Бабенком. На його думку, кримінологічне розуміння терміну «регіон» характеризується як законодавчо визначене більш-менш однорідне територіально-просторове утворення, яке відрізняється від інших сукупністю природних, географічних та історично сформованих, відносно стійких економічних, екологічних, соціальних, демографічних і національно-культурних складових, що обумовлюють особливості злочинності в конкретному територіально-просторовому формуванні [2, 16-18].

За справедливим твердженням А.М. Бабенка, одним зі способів отримання комплексної, узагальної інформації про регіональну злочинність і фактори, що її обумовлюють, є розмежування територій за тією або іншою кримінологічною або соціальною, економічною чи географічною ознакою [1, 101]. На думку вченого, однією з важливих наукових проблем, що потребує першочергового вирішення, є обрання методології дослідження й виявлення єдиної системи узагальнюючих показників основи для групування територій [1, 101]. У рамках нашого дослідження важливим методологічно значущим завданням є групування територій за географічним місцем розташування в межах територіального простору України. На сьогодні в Україні, на жаль, відсутні будь-які загально визнані територіально-просторові типології регіонів за географічною - просторовою ознакою, які адекватно й точно відображають соціально-негативні процеси, що відбуваються в регіонах країни [1, 101]. У зв'язку з цим, у кримінологічних дослідженнях часто використовуються просторові типології, запропоновані фахівцями інших наукових галузей - економістів, соціологів, географів, регіонознавців, якими розроблені ефективні методики й техніки групування регіонів за різними соціально-економічними підставами. Так, О.М. Бандурка та Л.М. Давиденко виділяють: Центральний, Донецько-Придніпровський, Західний, Причорноморський, Південно-східний регіони. Указані класифікації проводилися з урахуванням не лише географічних і кліматичних умов, а й економічних, соціальних і демографічних факторів, особливостей менталітету та духовності населення регіонів [4, 28-31; 5, 76]. У науковій літературі також під час групування територій за ознакою географічного просторового розташування важливе значення відводиться врахуванню історичних

особливостей розвитку територій, обставинам соціальних та економічних ознак. За цими складовими виділяють п'ять основних однотипних груп регіонів, близьких за площею, що відрізняються від інших природними умовами, історією розвитку, етнографічними особливостями та станом економіки. Так, Східна Україна складається з історичної Слобожанщини навколо Харкова та території Донбасу (Донецької, Луганської областей), до неї часто відносять також індустріальні Дніпропетровську та Запорізьку області. Південна Україна - це степовий регіон на північному березі Чорного моря, до якого належать півострів Крим, Одеська, Миколаївська та Херсонські області. Західна Україна складається з восьми адміністративно-територіальних областей, які представляють історичні області: Галичину (Львівська, Тернопільська та Івано-Франківська області), Волинь і Західне Полісся (Волинська та Рівненська області), Західне Поділля (Хмельницька область), Північну Буковину (Чернівецька область) і Закарпаття (Закарпатська область). Центральну частину представляють Вінницька, Черкаська, Полтавська, Кіровоградська області. До Півночі України належать Київська, Житомирська, Сумська й Чернігівська області, тобто історична козацька Гетьманщина та Східне Полісся [15, 140; 7, 85-86]. Така класифікація, з точки зору методології, є дуже зручною й може бути визнаною як базова для кримінологічного дослідження злочинності та її детермінації в досліджуваних нами регіонах. Вона дозволяє дійти висновку, що до Південного регіону України належать такі групи областей: АР Крим, Одеська, Миколаївська та Херсонська області.

Вирішуючи питання розташування регіону відносно кордону країни, ми підтримуємо позицію Ю.Б. Курилюка, який справедливо вважає, що неналежна увага до кримінологічних засад прикордонної політики та низька ефективність кримінально-правового забезпечення прикордонної безпеки держави пов'язані, насамперед, зі спізнитим реагуванням на загрози та ризики нової доби [11, 36-39]. Наближеність територій Південного регіону України до осередків кримінальної напруженості, їх розташування в безпосередній близькості до зон бойових дій, чи в полі зору потенційної кримінальної небезпеки, пов'язаної з анексією АР Крим, - ставлять у підвищену небезпеку загострення криміногенної ситуації території Одеської, Миколаївської та Херсонської областей. Недостатність адекватного, своєчасного та науково-обґрунтованого знання про сучасні кримінологічні особливості зазначених регіонів, обумовлюють відсутність належного впливу з боку держави на злочинність у прикордонних регіонах. Це вимагає концептуалізації такої відносно самостійної наукової проблеми, як запобігання злочинності саме в «прикордонному» регіоні Півдня України.

Що стосується тлумачення «прикордонного» регіону, то основною характеристикою, яка впливає на криміногенну обстановку цих територій, є їх місце розташування стосовно кордону України. Тобто прикордонний регіон - це регіон, для якого визначальним є наявність державного кордону та характеризується широкими можливостями міжрегіонального та транскордонного співробітництва із сусідніми регіонами й державами [10, 7]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» державним кордоном України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України - суші, вод, надр, повітряного простору [9].

Етимологічно поняття «прикордонний регіон» озна-

чає, що територія, яка до нього належить, перебуває під впливом державного кордону. У науковій літературі виділяють основні функції кордону, до яких відносяться бар'єрна, фільтруюча, контактна [12]. У соціальному та кримінологічному сенсі бар'єрна функція полягає в обмеженні та перешкоджанні за рахунок превентивних заходів потраплянню в країну або регіон «небажаних» предметів. Фільтруюча функція має на меті запобігання й упередження негативних наслідків міграційних процесів, екологічних катастроф і надзвичайних ситуацій; необхідність функціонування митних структур і транспортних систем (транзит) на прикордонній території; санітарно-епідеміологічну, військову й економічну безпеку прикордонного регіону. Контактна функція проявляється у створенні відповідних умов для стабільного функціонування соціальної, комунальної, торговельної, транспортної, банківсько-фінансової інфраструктур з метою стійкого соціально-економічного розвитку прикордоння.

Події останніх років, пов'язані з анексією АР Крим і зайняттям озброєними формуваннями територій на Сході України, призвели до кардинальних змін у політичному, економічному й правовому житті населення України; призвели до появи додаткових неприродних кримінологічних і правових проблем. Це потребує перегляду поглядів на питання забезпечення правопорядку в країні, особливо в її прикордонних регіонах. У цьому сенсі українські правники обґрунтовано пропонують порядок із поняттям «кордон» ввести до наукового й правового обігу юридичний термін «тимчасова контрольована лінія (лінія розмежування)»

У цьому сенсі ми погоджуємося з А.М. Притулою, який вірно зазначає, що у зв'язку з обстановкою, що склалася в Україні, зокрема в Автономній Республіці Крим та в місті Севастополь, частині Донецької, Луганської та Херсонської областях, для визначення правового статусу територій, на яких перебувають збройні сили нашої країни, незаконні військові формування, захисту державних інтересів України, порядку пересування на окупованих територіях, боротьби з транскордонною злочинністю, необхідно оновити законодавство України, що забезпечує боротьбу з контрабандою та нелегальною міграцією не тільки на офіційних (державних) кордонах, а й на межі з окупованими територіями [13, 111-113].

Отже, на основі вивчення й узагальнення наукових розробок різних учених-кримінологів, з урахуванням теоретичних і методологічних підходів, у контексті нашого дослідження можна запропонувати таке поняття прикордонного регіону Півдня України: «Прикордонний регіон Півдня України - це сукупність декількох визначених законодавством країни територіально-просторових систем суверенної держави, розташованих на півдні України (Одеська, Миколаївська, Херсонська області та тимчасово окупована АР Крим), що характеризується географічною цілісністю, специфічними природно-кліматичними та економічно-соціальними умовами, розміщенням і розвитком продуктивних сил, з наявністю державного кордону або тимчасовою контрольованою лінією розмежування та характеризується широкими можливостями міжрегіонального й транскордонного співробітництва із сусідніми регіонами та державами». Указана термінологія та її визначення може розглядатися як базова для організації сучасних регіональних досліджень злочинності в прикордонних регіонах півдня України.

Література

1. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія / А.М. Бабенко - Одеса: ОДУВС, 2014. - 416 с.
2. Бабенко А.М. Шляхи вдосконалення запобігання злочинності в прикордонних регіонах України / А.М. Бабенко // Південноукраїнський правничий часопис. - 2014. - № 3. - С. 16-18.
3. Бабенко А.М. Термінологічне упорядкування понять «регіон» і «регіональні особливості злочинності» у кримінологічних дослідженнях / А.М. Бабенко // Держава та регіони. - Серія «Право». - 2014. - № 3(45). - С. 68-72.
4. Бандурка А.М. Преступність в Україні: причини и противодействие: [монографія] / А.М. Бандурка, Л.М. Давыденко - Харьков: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. - 368 с.
5. Блага А.Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): [монографія] / А.Б. Блага. - Х.:ФО-П Макаренко, 2014. - 360 с.
6. Богатирьев І. Г. Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні : монографія / І. Г. Богатирьев, М. О. Кисильов. - Бровари : ПФПА, 2010. - 160 с.
7. Веприцький Р. С. Феноменологія злочинності в регіоні : монографія / Р.С. Веприцький. - Х.:Золота миля, 2014. - 324 с.
8. Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні / Я.В. Верменич // Український історичний журнал. - 2002. - № 2. - С. 3-27.
9. Закон України «Про державний кордон України» із змінами і доповненнями від 4 липня 2013 року за № 406-VII [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>. - Назва з екрану.
10. Кравцов В.М. Розвиток транскордонного співробітництва з новими державами-членами ЄС : [метод. рек.] / [В.М. Кравцова, О.М. Овчар, О. А. Остапенко та ін.]. - К.: НАДУ, 2009. - 40 с.
11. Курилюк Ю.Б. Кримінально-правові засади прикордонної політики держави / Ю.Б. Курилюк // Науковий вісник Державної прикордонної служби України. - 2014. - № 4. - С. 36-39.
12. Мілашовська О.І. Прикордонний регіон як об'єкт дослідження регіональної економіки / О.І. Мілашовська // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». - 2010. - № 3. - [Електронний ресурс]: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=173>.
13. Притула А.М. Кримінально-правова охорона державного кордону України в період окупації: постановка проблеми / А.М. Курилюк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. - 2015. - № 3. - С. 110-115.
14. Словарь иностранных слов. - Изд. 14-е, испр. и доп. - М.: рус. яз., 1987. - 608 с.
15. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: [навч. посіб.] / О.І. Шаблій. - Львів: Світ, 1994. - 608 с.
16. Конституція України [зі змінами, внесеними відповідно до Закону № 2952-VI от 01.02.2011, ВВР України, 2011, № 10, ст. 68] [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. - Режим доступу: <http://rada.gov.ua/uploads/documents/27396.pdf>.
17. Закон України „Про стимулювання розвитку регіонів” від 08 вересня 2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Чекмарьова І.М.,

викладач кафедри кримінального права та кримінології

ОДУВС

Надійшла до редакції: 12.04.2015